

ARMEŃSKA POKUTA ADAMA

(*Paenitentia Adae* – armeniace, CAPVT 1. IV)

WSTĘP

Staroarmeńska wersja *Życia Adama i Ewy* została opublikowana po raz pierwszy przez M.E. Stone'a w roku 1981 na podstawie trzech rękopisów w lowańskiej serii *Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*¹. W piętnaście lat później ten sam badacz wydał ją ponownie w szerszym zbiorze apokryfów armeńskich z cyklu Adama². Prezentowany niżej apokryf zachował się w wielu językach i pod różnymi tytułami. Wersja grecka nosi tytuł Ἀποκάλυψις Μωσέως³, wersja łacińska – *Vita Adae et Evae*⁴, starosłowiańska – *Życie Adama i Ewy*⁵, wreszcie gruzińska – *Życie Adama*⁶ (ta ostatnia nie została dotąd przełożona na języki europejskie). Każde z tych pięciu pism reprezentuje inną recenzję historii Adama. Zawierają one w sobie różne materiały, wykazują odmienną strukturę literacką i własną terminologię teologiczną. Wells, wydawca wersji greckiej, łacińskiej i słowiańskiej w zbiorze R.H. Charlesa⁷, uważał za tekst podstawowy grecką *Apokalipsę Mojżesza*, wersje zaś łacińska i słowiańska miały być rozszerzeniem tego tekstu.

Obok tych pięciu wersji językowych *Pokuty Adama* zachowały się trzy dalsze teksty źródłowe związane z cyklem Adama. Pierwszym z nich jest armeński przekład *Apokalipsy Mojżesza*, opublikowany w r. 1896 pt. *Księga Adama*⁸; drugim źródłem jest *Ewangelia Nikodema*, należąca do cyklu Piłata⁹; trzecim zaś – grecki fragment opisujący pokutę Adama i Ewy¹⁰.

¹ Por. CSCO 429 (arm. 13, Leuven 1981, 1-26 (armeński), 430 (arm. 14), 1-21 (angielski).

² Por. M.E. Stone, *Texts and concordances of the Armenian Adam Literature*, Early Judaism and its Literature 12, Atlanta 1996, 69-208.

³ Por. *Apocalypses Apocryphae*, ed. C. Tischendorf, Leipzig 1966 (repr.), 1-23.

⁴ Por. W. Meyer, *Vita Adae et Evae*, München 1897.

⁵ Por. V. Jagič, *Slavische Beiträge zu dem biblischen Apokryphen*, Bd. 1: *Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches*, Wien 1893.

⁶ Por. T. K'urtsik'idze, „Philological Studies” (Tiflis) 1 (1964) 97-136.

⁷ Por. *Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament* (= APOT), II, Oxford 1913, 128-129.

⁸ Por. *Liber Adae*, ed. S. Yovsēp'ianc, w: *Uncanonical Books of the Old Testament*, Venice 1896, 1-23 (po armeńsku); J. Issaverdens, *Uncanonical writings of the Old Testament*, Venice 1834, 23-42.

⁹ Por. *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, I/2, Kraków 2003, 624-671 (*Cykl Piłata*: wstęp i przekład M. Starowieyski).

¹⁰ Por. Vat. Gr. 1192, 13r-14v.

Poza wyliczonymi tu pismami istnieje cały szereg opowiadań o Adamie, zachowanych w różnych językach (syryjskim, etiopskim, arabskim, armeńskim, gruzińskim i staro-cerkiewno-słowiańskim). Pisma te rozwijają wątki literackie historii Adama, nie wiążą się jednak bezpośrednio z interesującą nas apokryficzną *Pokutą Adama*. Zachowane w języku staroarmeńskim pisma cyklu Adama (Stone odkrył ich już kilkanaście) mają powiązanie z *Pokutą Adama* głównie przez swój liturgiczny charakter. Kościół armeński z upodobaniem rozwijał legendarne wątki z życia postaci biblijnych. Szczególnie drogi był mu patriarcha Adam jako protoplasta rodzaju ludzkiego.

1. Struktura tekstu. Treścią armeńskiej *Pokuty Adama* jest zarówno opis pokuty prarodziców (pominięty w wersji greckiej), jak i opowiadanie Ewy o upadku (pominięte w wersji łacińskiej). Dziełko rozpoczyna się, podobnie jak łacińskie *Vita Adae et Evae*, opisem pokuty prarodziców po ich wygnaniu z ogrodu Eden. Ponowne kuszenie Ewy przez Szatana, który odnalazł ją w rzece Tygrys, to dalszy element wspólny wersji armeńskiej i łacińskiej. Związek z wersją grecką (*Apokalipsa Mojżesza*) zaczyna się z chwilą, gdy Adam zabiera Ewę wraz z nowonarodzonym Kainem do krainy Wschodu. Podobieństwa dotyczą budowy zdań, wersetów, a nawet całych wątków tradycji. Obok materiałów wspólnych z wersją łacińską i grecką, armeńska *Pokuta Adama* zawiera jednak pewne cechy odrębne, wskazujące na jej szczególny charakter. Nie jest więc ona zwykłym zlepkiem dwóch bloków literackich, jakie stanowią łacińska *Vita Adae et Evae* (*VAE*) oraz grecka *Apokalipsa*. Brak w niej zwłaszcza Wizji Adama (*VAE* 25-29) oraz wskazówek Ewy odnośnie do wspomnień z jej życia (*VAE* 49-50). Zawiera natomiast obszernie opowiadanie o upadku Ewy, nie zachowane w łacińskiej *VAE*, a tylko w greckiej *Apokalipsie Mojżesza*.

2. Tytuł. Tytuł *Pokuta Adama* pojawia się w starszych źródłach, powodując spore zamieszanie co do identyfikacji samego dokumentu. I tak *Dekret Gelazjański* (pocz. VI w.) wymienia pośród pism apokryficznych „księgę zwaną *Poenitentia Adae*”¹¹. Wydaje się jednak, że chodzi tu o łaciński utwór *VAE*, który szeroko opisuje pokutę Adama i Ewy, a o którym *Dekret* nie wspomina pod innym tytułem. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że część rękopisów *VAE* nosi właśnie tytuł *De Penitentia Adam* bądź *Penitentia Adam et Eva*.

Z kolei *Kroniki* Jerzego Synkellosa (pocz. IX w.) i Jerzego Kedrenosa (r. 1057) zawierają cytaty z jakiegoś dzieła cyklu Adama¹²; nie wiadomo jednak, czy chodzi tu wprost o *Pokutę Adama*. W wieku XII historyk armeński Samuel z Ani wymienia

¹¹ Por. *Decretum Gelasianum*, ed. E. Dobschütz, TU 38/4, Berlin 1912, linia 296: „Liber qui appellatur *Poenitentia Adae*”.

¹² Por. *Chronographiae Georgii Syncelli et Georgii Cedreni*: „Ἀδὰμ τῆ ἐξακοσιόστῳ ἔτει μετανοήσας ἔγνω δι’ ἀποκαλύψεως”.

księgi, jakie do Armenii przywieźli nestoriańscy misjonarze z końca VI wieku¹³. Na pierwszym miejscu wśród tych ksiąg wymienia on *Testament Adama* (tak rękopis z XVI w.), bądź *Pokutę Adama* (tak edycja Vałaršapat z r. 1893). Yovsep'ianc' opublikował w 1896 r. po raz pierwszy armeński apokryf, którego tytuł w przekładzie polskim brzmi: *Dzieje Pokuty Prarodźców Adama i Ewy i ich czyny*¹⁴. Nie wiadomo jednak, na ile jego publikacja zależy od tytułu edycji rękopisu Samuela z Ani. Trzeba przyznać, że tytuł *Pokuta Adama* jest słabo poświadczony w tradycji armeńskiej i nie ułatwia datowania rękopisu omawianego tu apokryfu. W każdym razie nie jest on armeńską wersją greckiej *Apokalipsy Mojżesza*, ani łacińskiej *Vita Adae et Evae* (= *VAE*). Wynika to z połączenia w nim materiałów zawartych w obydwu pismach apokryficznych. *Pokuta Adama* jest więc inną wersją *Księgi Adama*, zapewne tłumaczoną z greckiego. Nic jednak nie da się powiedzieć o czasie tego przekładu ani też o jego roli w dziejach Kościoła w Armenii. M.E. Stone przypuszcza¹⁵, że wydany przez niego dokument zachował materiały należące do *Księgi Adama* w ich pierwotnej formie. Zaznacza jednak, że ostateczne wnioski należy odłożyć do czasu publikacji innych dokumentów, a zwłaszcza wersji gruzińskiej.

3. Treść *Pokuty Adama*. Omówimy tu trzy charakterystyczne wątki literackie, stanowiące o oryginalności tego apokryfu.

a. Szukanie pokarmu. Rozdziały 1-9 koncentrują się na wątku poszukiwania przez prarodźców pokarmu, który spożywali niegdyś w rajskim ogrodzie. Ten pierwotny pokarm jest przeciwieństwem „jarskiego pokarmu” przeznaczonego dla zwierząt (por. Rdz 1, 29-30 i 3, 18). Temat ten pojawia się wprawdzie w *VAE*, lecz *Pokuta Adama* znacznie go rozwija, łącząc wyraźnie pokutę z szukaniem pokarmu rajskiego. Wygnanie z Raju oznacza pozbawienie tego pokarmu. Jedynie pokuta prarodźców i Boże zmiłowanie mogą prowadzić do jego odzyskania. Tak się jednak nie stanie, gdyż pokarm ten wyobraża pierwotny stan ludzkości, utracony przez grzech.

Ewa, zwiedziona przez Szatana, opuszcza rzekę Tygrys, natomiast Adam nadal pokutuje w Jordanie (rozdz. 9-11 i 17). Ewa nosi w łonie Kaina; gdy zbliża się poród, przyzywa do siebie, nad rzekę Tygrys, Adama. Ten słyszy jej płacz z Jordanu, w którym nadal odbywa pokutę (18-19). Następnie czytamy: „Skoro wysłuchał Bóg głosu pokutującego Adama, nauczył go siał i żąć, a także tego wszystkiego, co ma się stać z nim i z jego zasiewem” (20). Jest to rozwiązanie kwestii pokarmu: Adam nie odzyska rajskiego pokarmu, ale nie musi już żywić się trawą. Jego pokuta przyniosła skutek, gdyż Bóg nauczył go uprawy roli. W łacińskiej *VAE* Adam otrzymuje od Boga znajomość rolnictwa (2), lecz nie ma to związku z jego pokutą.

Podobną myśl zdaje się zawierać opis narodzin Kaina. *Pokuta Adama* (21) mówi, że Kain zaraz po urodzeniu zaczął wyrywać trawę wokół namiotu Ewy, powodując, że „miejsce to stało się jałowe”. Ślady tej tradycji można dostrzec w *VAE* (21):

¹³ Por. Samuel Aniensis, *Chronographia* a. 590.

¹⁴ Por. wyżej n. 8: Yovsep'ianc, *Uncanonical Books*, s. 325-330.

¹⁵ Por. M.E. Stone, *Introduction*, CSCO 430, s. XI.

chłopiec bierze trawę do rąk i podaje matce. W tekście łacińskim jednak czynność ta nie ma związku z kontekstem, w odróżnieniu od tekstu armeńskiego: Kain Bezbożny, przeklęty od urodzenia, chce zniszczyć pokarm objawiony Adamowi dzięki pokucie.

b. Oliwa życia. Gdy Adam zachorował, Set postanawia wraz z matką wyruszyć do bram Raju i prosić Boga o oliwę z drzewa łaski, aby nią namaścić Adama i ulżyć mu w agonii. Archanioł Michał odpowiada na ich prośbę w słowach, które przytacza grecka *Apokalipsa Mojżesza* (13). Łacińska *VAE* pomija ten szczegół, a jej aktualny tekst zdaje się w tym miejscu być uzupełniony łacińską wersją *Ewangelii Nikodema*.

Armeńska *Pokuta Adama* przekazuje tekst pierwszej części prorocstwa (aż do słów: „Teraz nie może to nastąpić”) zgodnie z jego brzmieniem w *Apokalipsie Mojżesza*. Natomiast prorocstwo eschatologiczne różni się w szczegółach od tekstu *Ewangelii Nikodema* i *VAE*. Według tekstu łacińskiego Chrystus, Syn Boży, przyjdzie na ziemię, aby wskrzesić ciało Adama i wszystkich zmarłych. Chrystus przyjmie chrzest w Jordanie i namaści oliwą łaski tych, którzy w Niego uwierzą. Potem Chrystus, Syn Boży, który zstąpił na ziemię, zaprowadzi Adama do Raju, do drzewa łaski.

W tekście armeńskim Chrystus jest „Umiłowanym”, ale nie „Synem Bożym”. Zstąpi On na ziemię, aby przywrócić życie Adamowi. Z powodu swych grzechów Adam zostanie ochrzczony w Jordanie przez Chrystusa, a gdy wyjdzie z wody, Michał „namaści nowego Adama oliwą radości”. Potem Michał namaści „wszystko co żyje”, dając mu przez zmartwychwstanie udział w życiu rajskim. Jak widać, różnice pomiędzy wersją łacińską i armeńską są znaczne. Wersja łacińska trzyma się terminologii Nowego Testamentu (*Filius Dei*) i mówi o zbawieniu przez wodę i Ducha. Chrystus przyjdzie namaścić wierzących w Niego i wprowadzić Adama do Raju.

Wersja armeńska różni się od ortodoksyjnej teologii chrześcijańskiej. Kontekst wskazuje, że chodzi tu o namaszczenie Adama oliwą. Zadaniem Chrystusa jest wskrzeszenie ciała Adama i udzielenie mu chrztu, namaszczenia zaś ma dokonać Michał, a nie Chrystus. Ochrzczony nazywa się „nowym Adamem” (a nie „ostatnim”, jak w 1Kor 15, 45). Tekst zdaje się być zależny od teologii „chrzcicieli”, dla których Adam pełnił szczególną rolę eschatologiczną. Stoi on w jawnej sprzeczności z ortodoksyjną chrystologią, w centrum której stoi Chrystus. Tutaj istotne jest zmartwychwstanie Adama, jego oczyszczenie z grzechów przez rytuał zanurzenia w Jordanie i namaszczenia; jego zbawienie jest zapowiedzią zbawienia wszystkich ludzi, którzy zostaną namaszczeni (nie ma tu mowy o ich chrzcie).

Tekst łaciński nie wspomina wprost o namaszczeniu Adama. W tekście armeńskim natomiast istotne jest przyszłe namaszczenie Adama przez Michała. Michał odmawia Setowi na razie ożywczej oliwy, obiecuje jednak później namaścić nią Adama. Wszystko to zdaje się przemawiać za tezą M.E. Stone’a, że *Pokuta Adama* reprezentuje tekst pierwotny w porównaniu z greckim i łacińskim¹⁶. Co więcej, obecność w tym tekście starych tradycji żydowskich każe uznać ten apokryf za „żydowską księgę Adama w chrześcijańskiej szacie”¹⁷.

¹⁶ Por. tamże, s. XIV-XVI.

¹⁷ Tamże, s. XVI.

c. Rozgrzeszenie Adama. Tam gdzie tekst łaciński mówi o grzechu Adama, wersja armeńska używa często obrazu utraty pokarmu rajskiego. Może to być próbą przesunięcia odpowiedzialności za grzech z Adama na Ewę. Przykład zaczerpnięty z rozdziału 3 jest tu szczególnie wymowny. Tekst armeński wydaje się tu znacznie jaśniejszy od łacińskiego. Zawarto w nim podwójną ideę: pierwsza to rozpacz Ewy, która nie potrafi znaleźć pokarmu, stwierdzając, że woli umrzeć z głodu, gdyż nie jest w stanie ulżyć cierpieniom Adama znoszonym z jej winy. Prosi więc Adama, aby ją zabił i tak usunął źródło swych udręk. Adam nie prostuje tego przekonania, stara się tylko tłumaczyć, że jej wina była nieświadoma. Drugi przykład mieści się w rozdziale 7. Według tekstu łacińskiego, Adam stoi zanurzony w wodzie po szyję; podobnie ma uczynić Ewa zgodnie z poleceniem męża. W wersji armeńskiej Adam wchodzi do Jordanu, a jego włosy wystają nad wodę. Wtedy przywołuje on wody Jordanu, a te „otoczyły go jakby wałem” (8). Wyraźne nawiązanie do historii Izraela (Wj 14, 22. 29 i Joz 3, 13-17) zakłada, że Adam w rzeczywistości stał na suchym miejscu. W przeciwieństwie do niego, skóra Ewy była pomarszczona od długiego pobytu w wodzie. Jej wyczerpująca pokuta sprawiła, że po wyjściu z wody padła na ziemię bez czucia (10). Nic takiego nie mówi się tu o Adamie; tekst wyraźnie minimalizuje jego winę, podkreśla natomiast zastępcze cierpienie Adama. Zdaje się w ten sposób zapowiadać eschatologiczny chrzest Adama w Jordanie.

Te dwa przykłady wystarczająco ukazują rolę armeńskiej *Pokuty Adama* w badaniach nad teologią całego cyklu ksiąg Adamowych. M.E. Stone przypuszcza, że utwór ten może okazać się szczególnie ważny dla poznania środowiska, w jakim powstał ten cykl¹⁸. O żydowskim i judeochrześcijańskim środowisku naszego apokryfu świadczą zależności literackie, zaznaczone w przypisach do przekładu.

Autor *Pokuty Adama* wielokrotnie odwołuje się do tradycji żydowskich znanych z *Księgi Jubileuszy* (Jub), z *Anitquitates Iudaicae* Józefa Flawiusza (Ant) i późniejszych pism rabinackich takich jak *Bereszit Rabba* (GenR) czy też *Pirqe Rabbi Eliezer* (PRE). Odnośniki w przypisach nie mogą być wyczerpujące; więcej informacji na ten temat podaje L. Ginzberg¹⁹. Gdy chodzi o tradycje judeochrześcijańskie, szczególnie bogatym źródłem informacji jest *Grota Skarbów*, dostępna od niedawna w polskim przekładzie²⁰.

Niniejszy przekład *Pokuty Adama* został dokonany z wydania krytycznego M.E. Stone'a, który wykorzystał, jak zaznaczyliśmy, do jego ustalenia trzy rękopisy armeńskie z XVII wieku. Dwa z nich znajdują się w Jerozolimie, w siedzibie Patriarchatu Armeńskiego (nr 1458, ss. 380-431, oraz nr 1370, ss. 127-150), trzeci zaś w Muzeum Narodowym Matenadaran w Erywaniu (nr 3461, fol. 66r-87v).

¹⁸ Por. tamże, s. XVII.

¹⁹ Por. L. Ginzberg, *Legends of the Jews*, vol. 5, Philadelphia 1929, 63-131.

²⁰ Por. *Apokryfy syryjskie*, tłum. A. Tronina, Kraków 2011, 84-199 (wstęp, s. 84-105; przekład, s. 106-199).

WYDANIA TEKSTU

M.E. Stone: Leuven 1981, CSCO 429 (arm. 13). 1-26.

PRZEKŁADY NOWOŻYTNE

Angielskie:

M.E. Stone, Leuven 1981, CSCO 429 (arm. 13). 1-21.

Polskie:

A. Tronina, Warszawa 1999, *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, 27-39.

BIBLIOGRAFIA

G. Anderson – M.E. Stone – J. Tromp, *Literature on Adam and Eve. Collected Essays*, Atlanta 2000; C. Fuchs, *Das Leben Adam und Evas*, w: *Die Apokryphen und Pseudoepigraphen des Alten Testaments*, ed. E. Kautzsch, II, Oxford 1913, repr. Darmstadt 1962, 506-528; M.E. Stone, *Apocrypha, Pseudepigrapha and Armenian Studies. Collected Papers*, vol. I-II, Leuven 2006; M.E. Stone, *The death of Adam. An Armenian Adam Book*, HTR 59 (1966) 283-291; M.E. Stone, *Introduction*, CSCO 430 (arm. 14), Lovanii 1981, s. V-XVIII; M.E. Stone, *Texts and concordances of the Armenian Adam Literature*, Early Judaism and its Literature 12, Atlanta 1996; A. Tronina, *Angelologia staroarmeńskiej „Pokuty Adama”*, w: *Światła Prawdy Bożej. Księga Jubileuszowa Ks. Prof. Lecha Stachowiaka*, red. E. Szewc, Łódź 1996, 229-239; A. Tronina, *Tajemnica Złego. Szatan według apokryficznej „Pokuty Adama”*, RT 44 (1997) z. 1, 89-101.

WYKAZ SKRÓTÓW STOSOWANYCH W KOMENTARZU DO PRZEKŁADU

- Aboda Zara – Traktat Aboda Zara w Talmudzie babilońskim
- Ant – Józef Flawiusz, *Antiquitates Judaicae*, tłum. Z. Kubiak: *Dawne dzieje Izraela*, Warszawa 1979.
- ApAbr – *Apokalipsa Abrahama*, zob. tłum. R. Rubinkiewicz, w: *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, 446-456.
- Ap Mojż – *Apokalipsa Mojżesza*
- Ap Pauli – *Apokalipsa Pawła*
- ARN – *Abot de Rabbi Nathan*, ed. S. Schechter, New York 1967.
- Ber – Traktat *Berakot* w Talmudzie babilońskim

- N. Bogharian – *Grand Catalogue of St. James Manuscripts*, Jerusalem 1969.
- Denis – A.M. Denis, *Introduction aux pseudoepigraphes grecs d’Ancient Testament*, Leiden 1970.
- EwBart – *Ewangelia Bartłomieja*
- EwNikod – *Ewangelia Nikodema*
- 4Ezd – *Czwarta Księga Ezdrasza*
- GenR – *Bereschit Rabba*, ed. J. Theodor, Jerusalem 1965.
- Ginzberg – L. Ginzberg, *Legends of the Jesus*, vol. I-VII, Philadelphia 1909-1938.
- GrApMaryi – *Grecka Apokalipsa Maryi*
- Grota Skarbów* – W: *Apokryfy syryjskie*, tłum. A. Tronina, Kraków 2011, 106-199.
- 2Hen – *Druga Księga Henocha* (słowiańska)
- Issaverdens – J. Issaverdens, *Uncanonical writings of the Old Testament*, Venice 1934.
- Jub – *Księga jubileuszów*, tłum. A. Kondracki, w: *Apokryfy Starego Testamentu*, Warszawa 1999, 262-342.
- Kain i Abel* – *Historia Kaina i Abła, synów Adama*, w: Issaverdens, s. 53-58.
- Księga Adama* – W: Issaverdens, s. 23-24.
- LAB – *Liber Antiquitatum Biblicum Ps-Filona*
- Malan – S.C. Malan, *The Book of Adam and Eve*, London 1882.
- ParalipJer – *Paralipomena Jeremiasza*
- PesR – *Midrasz Pesiqta Rabbati*
- PRE – *Pirqe Rabbi Eliezer*
- PsEpif – Ps-Epiphanius, *Hexameron*, ed. E. Trumpp, München 1882.
- Sanh – Traktat *Sanhedrin* w Talmudzie babilońskim
- St-słów – *Starosłowiański Żywot Adama i Ewy*
- Stworzenie Adama* – W: Issaverdens, s. 43-48.
- Szab – Traktat *Shabbat* w Talmudzie babilońskim
- Śmierć Adama* – M.E. Stone, *The Death of Adam: an Armenian Adam Book*, HTR 59 (1966) 283-291.
- TestAbr – *Testament Abraham*

TestAdam	–	<i>Testament Adama</i>
TgJer	–	<i>Targum Jerozolimski</i>
Vat	–	Kodeksy watykańskie
WniebIzGr	–	<i>Wniebowstąpienie Izajasza</i> , wersja grecka

PRZEKŁAD*

POKUTA NASZEGO PRAOJCA ADAMA¹

[Szukanie pokarmu]

1. Było to, gdy Adam razem ze swą żoną opuścił Raj. Na wschód² od Edenu zbudowali sobie szałas i zamieszkali w nim. Przelewali łzy nieustannie i spędzali dni jednomyślnie w płaczu i żałobie. Mówili nawzajem do siebie: „Oddaliliśmy się od życia!”. A po siedmiu dniach³ poczuli głód i zaczęli szukać pożywienia.

2. Ewa rzekła do Adama: „Panie mój, odczuwam głód. Chodź, poszukajmy pożywienia, byśmy ocalili i poznali⁴, że Bóg wkrótce przyjdzie zabrać nas do Raju na nasze miejsce”. Powstali więc i udali się na okrag ziemi. Nie znaleźli jednak pokarmu podobnego temu, jakim byli żywieni w Raju.

3. Ewa rzecze do Adama: „Ginę od tego głodu! Obym już raczej umarła, panie mój; może wtedy zabrano by cię do Raju. Zaiste bowiem, z mego powodu Bóg jest zagniewany!” Adam odparł: „Wielki gniew spadł na nas. Nie wiem, czy przez ciebie, czy przeze mnie”. Ewa rzecze mu: „Zabij mnie, jeśli chcesz, aby odstąpiło od ciebie to straszne zagniewanie – bo stało się to z mego powodu – i abyś znów był wzięty do Raju”. Adam rzekł do niej: „Ewo, nie wspominaj nawet o czymś takim⁵, aby Bóg nie zesłał na nas jeszcze większych nieszczęść i abyśmy się nie stali godnymi wzgardy! Jakże bowiem mógłbym ci uczynić coś złego, skoro jesteś moim ciałem?”⁶

4. Rzecze Ewa: „Chodź, szukajmy pokarmu jarskiego”. Szukali, lecz nie znaleźli pokarmu [podobnego do tego, jaki był w Raju]⁷. (Mówi Ewa:)⁸ „Bóg

* Przekładu dokonano z armeńskiego tekstu krytycznego, ustalonego przez M.E. Stone'a, CSCO 429 (arm. 13), 1-26.

¹ Co do tytułu, zob. *Wstęp*. łac. rkp 18: *Poenitentia Adae et Evae*.

² Por. Rdz 3, 24 i ApMojż 1; Malan 1, 1 i PsEpif (*Hexaameron* 254) mają: „zachód”; por. PRE 20.

³ Rkp C: „pięciu”; por. *Kain i Abel* 53; *Śmierć Adama* 1; tekst łac.: „sześciu”.

⁴ Por. wariant łac.

⁵ Inaczej tekst St.-słow. 29.

⁶ Por. Rdz 2, 24.

⁷ Uzupełn. wg łac. „pokarm jarski”, por. Rdz 1, 30.

⁸ Wg łac. mówiącym jest Adam.

ustanowił bowiem ten pokarm jarski dla zwierząt, aby się mogły żywić na ziemi. Ale naszym pokarmem jest ten, który spożywają aniołowie⁹. Chodź, pokutujmy przez czterdzieści dni. Może Bóg ulituje się nad nami i udzieli nam pokarmu, który jest lepszy niż karma zwierząt, byśmy się do nich nie upodobnili!”¹⁰

[Pokuta]

Rzecz Adam do Ewy: „W jaki sposób chcesz pokutować? Przez ile dni zdołasz wytrwać w trudzie? Może rozpoczniesz, a nie będziesz umiała pokutować, i Bóg nie wysłucha? I nie zdołamy utrzymać tego, cośmy dostali na początku”.

5. Ewa rzecze: „Wyznacz mi, ile dni będę mogła pokutować – może te dni są zbyt długie – abym zniosła tę pokutę za ciebie”.

6. Adam odparł: „Nie zdołasz wytrwać tyle dni co ja. Ale uczyni, co ci powiem, a wytrwasz w pouczeniu”. Adam rzekł: „Ja będę (pokutował) przez czterdzieści dni, sześć dni dłużej od ciebie¹¹, gdyż ty zostałeś stworzona szóstego dnia¹², na zakończenie Jego dzieł. Teraz więc wstań, idź nad rzekę Tygrys, weź kamień i połóż go pod swoje stopy i wejdź po szyję do wody w ubraniu. Niech nie wyjdzie z ust twoich nawet słowo błagania Boga! Jesteśmy bowiem niegodni, a usta nasze są nieczyste i skażone z powodu przestępstw, jakich dopuściliśmy się w Raju, gdyśmy zjedli (owoc) z drzewa. Pozostań tam milcząc w wodzie, aż dopełnisz pokuty przez trzydzieści cztery dni. Ja zaś będę w rzece Jordan¹³ aż się dowiemy, że oto Bóg nas wysłuchał i aż udzieli nam naszego pokarmu”¹⁴.

7. Poszła tedy Ewa nad Tygrys i uczyniła tak, jak Adam ją pouczył. Adam zaś udał się nad Jordan. Włosy jego głowy były rozpuszczone¹⁵.

8. Prosił on w słowach: „Mówię do was, wody Jordanu, zlitujcie się nade mną! Zgromadźcie wszelkie stworzenia, które się w was poruszają. Niech mnie otoczą i niech ze mną płaczą, nie nad sobą, lecz nade mną! Im bowiem Bóg nie odmówił pokarmu, zgotowanego im przez Boga od początku. Mnie natomiast odmówiono mojego pokarmu i życia!”¹⁶

Gdy Adam to powiedział, wszystkie stworzenia, które były w Jordanie, zgromadziły się przy nim i otoczyły go jakby wałem¹⁷. A wody Jordanu zatrzymały się w tej chwili i przerwały swój bieg. Adam wołał do Boga i ułożył sześćset modlitw¹⁸, aby błagać Boga przez wszystkie dni.

⁹ Por. Ps 78, 25: „Człowiek spożywał chleb mocarzy” (*panis angelorum*).

¹⁰ Inaczej łac.; GenR 20, 9; PRE 19; por. r. 18.

¹¹ Wg łac. 36 i 40 dni.

¹² Jub 3, 4-6; w przekładzie gruzińskim: „piątego dnia”.

¹³ PRE 20: „górnym Gichon”; por. Rdz 2, 13n; Malan 1, 9n. 32.

¹⁴ Inaczej łac.; kodeks gr. Vat 1182, 13v: „καὶ δώσει ἡμῖν τροφήν”.

¹⁵ Łac. opuszcza to zdanie; Vat 1182 czyta: „καὶ ἡ θρῖξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἠπλοῦτου τῷ εὐχομένῳ ἐν τῷ ὕδατι”; podobnie St.-słow. 36.

¹⁶ Inaczej łac.; Vat 1183 pomija to zdanie.

¹⁷ Brak w łac.; por. Wj 14, 22. 29.

¹⁸ Stone (CSCO 430, 3) błędnie „6.000”. Brak paralel w pokrewnych utworach.

[Kuszenie Ewy]

9. Gdy już minęło osiemnaście dni ich płaczu, Szatan¹⁹ przybrał postać cheruba o wspaniałym wyglądzie²⁰ i udał się nad rzekę Tygrys, aby uwieść Ewę. Łzy spływały po jej szacie na ziemię. Szatan rzekł do Ewy: „Wyjdź z wody i odpocznij, gdyż Bóg przyjął waszą pokutę: twoją i Adama, twego męża. Ponieważ szukaliście Boga, Bóg wysłał mnie, bym cię stąd zabrał i udzielił wam pokarmu, dla którego podjęliście pokutę. Otóż byłem u Adama, a on wysłał mnie do ciebie, mówiąc: Idź, synu, zabierz mą żonę! Chodź zatem, pójdźmy do Adama, a ja zaprowadzę was na miejsce, gdzie jest wasz pokarm”.

10. Gdy Ewa wyszła z wody, jej ciało było jak zwiędła trawa. Ciało jej zmieniło się od wody, ale jej chwalebna postać pozostała błyszcząca²¹. Po wyjściu z wody upadła i pozostała na ziemi w wielkiej udręce przez dwa dni. Nie mogła bowiem zupełnie ruszyć się z miejsca. Potem wstała, a Szatan zabrał ją tam, gdzie był Adam. Skoro Adam ujrział Szatana i Ewę idącą za nim, zapłakał głośno i zawołał wielkim głosem do Ewy: „Gdzie jest mój nakaz pokuty, jaki ci dałem? Jak mogłaś dać się zwieść i pójść za tym, przez którego zostaliśmy pozbawieni naszego mieszkania?”

11. Usłyszawszy to Ewa poznała, że Szatan ją zwiódł. Upadła przed Adamem. Odtąd udreka Adama wzrosła dwukrotnie, gdy widział on cierpienia swej żony, która została pokonana i upadła jak martwa. Rozgniewał się i głośno się skarżąc zawołał do Szatana: „Czemu wszcząłeś tak straszną walkę z nami? Cóż myśmy ci zawinili, żeś nas pozbawił naszego miejsca? Czyż ujeliśmy ci chwały? Czy wygnaliśmy cię z twojej własności, że walczysz z nami niesłusznie?”

[Spowiedź Szatana]

12. Szatan także zapłakał głośno i rzekł do Adama: „Cała moja zuchwałość i ból przysły z waszego powodu. Przez was bowiem musiałem opuścić moje mieszkanie. Przez was zostałem odrzucony od tronu cherubów²², które rozciągając skrzydła użyczały mi cienia. Przez was moje stopy zdeptały ziemię”²³. W odpowiedzi Adam rzecze do niego: „Jakie były nasze winy wobec ciebie, żeś nam to wszystko uczynił?”

13. Szatan odparł: „Ty sam nie jesteś mi nic winien, ale to z twego powodu straciłem swą pozycję w dniu twego stworzenia. Ja bowiem tego samego dnia musiałem odejść. Gdy Bóg tchnął w ciebie swego ducha, otrzymałeś podobieństwo Jego obrazu²⁴. Następnie przyszedł Michał i kazał ci klęknąć przed Bogiem. Bóg rzekł do Michała: Oto uczyniłem Adama na podobieństwo mego obrazu!

¹⁹ Por. A. Tronina, *Tajemnica Złego. Szatan według apokryficznej „Pokuty Adama”*, RT 44 (1997) 89-101.

²⁰ Tekst łac.: *angelus*; por. Ez 28, 14; 2Kor 11, 14.

²¹ Por. GenR 12, 6; PesR 118r; zob. Ginzberg, V 112; EwBart 4.

²² Łac.: spośród aniołów.

²³ Upadek Szatana, por. Iz 14, 12-15; por. Ginzberg V 84-86; *Grota Skarbów* 4.

²⁴ Por. Rdz 1, 26n; 2, 7.

14. Wtedy Michał wezwał wszystkich aniołów, a Bóg rzekł do nich: Chodźcie, pokłońcie się bogu²⁵, którego stworzyłem! Michał pokłonił się jako pierwszy. Wezwał mnie i rzekł: Ty także pokłoń się Adamowi. Odparłem: Idź precz, Michale! Nie będę kłaniał się temu, który stał się później ode mnie, gdyż ja byłem wcześniej!²⁶ Dlaczego miałbym się kłaniać jemu?

15. Także inni aniołowie, którzy byli ze mną, posłyszeli to. Moje słowa spodobały się im i nie złożyli ci, Adamie, pokłonu²⁷.

16. Wówczas Bóg rozgniewał się na mnie i rozkazał wypędzić nas z naszego mieszkania i strącić na ziemię mnie i moich aniołów, zgodnych ze mną. A ty pozostałeś wtedy w Raju. Gdy poznałem, że to z twego powodu musiałem opuścić mieszkanie światła, ogarnął mnie ból i katusze. Zastawiłem sidła na ciebie, by cię pozbawić twego szczęścia, jak i ja zostałem go pozbawiony z twego powodu!²⁸

17. Gdy Adam to usłyszał, rzekł do Pana: „Panie, w Twoich rękach jest moja dusza²⁹. Oddał ode mnie tego wroga, który chce mnie oszukać. Ja bowiem szukam Twego światła³⁰, które utraciłem”. Wtedy Szatan odstąpił od niego.

[Ewa na Zachodzie]

Adam pozostał nadal w wodach pokuty³¹, a Ewa leżała na ziemi jak martwa przez trzy dni. A po trzech dniach³² podniosła się z ziemi i rzekła do Adama:

18. „Ty nie ponosisz winy za pierwszy grzech, ani za ten drugi. Tylko mnie Szatan pokonał według słowa Bożego i twego³³. Ponownie rzekła Ewa do Adama: „Oto ja pójdę na Zachód³⁴ i pozostanę tam, a pokarmem moim (będzie) trawa aż do śmierci, gdyż po tym wszystkim niegodna jestem pokarmu życia”. Ewa udała się na Zachód z płaczem i bólem. Potem zbudowała sobie szałas na Zachodzie. A była już posunięta w ciąży; nosiła bowiem w łonie Kaina Bezbożnego.

19. Gdy nadszedł dla niej czas rodzenia, zaczęła wołać głosem wielkim: „Gdzie jest Adam, aby mógł ujrzeć moje bóle? Któż bowiem zdoła opowiedzieć Adamowi moje udreki? Czyż jest wiatr pod niebem, aby udał się powiedzieć Adamowi: Przyjdź na pomoc Ewie! Zaklinam was, wszystkie ciała świecące: gdy zajdziecie na Wschód, powiedzcie memu panu Adamowi o moich bólach!”³⁵

²⁵ Łac. „adorate imaginem Dei”. O konflikcie Sammaela z Michałem por. PRE 27.

²⁶ Dosł. „ja jestem początkiem”; por. J 8, 25.

²⁷ W łac. aluzja do Iz 14, 14, por. A. Tronina, *Angelologia staroarmeńskiej „Pokuty Adama”*, w: *Światła Prawdy Bożej. Księga Jubileuszowa Ks. Prof. L. Stachowiaka*, Łódź 1996, 229-239.

²⁸ Por. 47(39); *Śmierć Adama* 5.

²⁹ Por. Ps 31, 6; Łk 23, 46.

³⁰ Łac. „Twej chwały”.

³¹ Łac. opuszcza resztę rozdziału.

³² Por. ParalipJer 9, 7-26; WniebIzGr; Test Abr A 20.

³³ Boży nakaz dotyczący drzewa i Adamowe wezwanie do pokuty.

³⁴ Por. rozdz. 1; przekład gruziński ma „Wschód”.

³⁵ Por. Rdz 3, 16; *Śmierć Adama* 5.

20. Wtedy Adam w rzece Jordan usłyszał krzyk Ewy i jej płacz. Skoro wysłuchał Bóg głosu pokutującego Adama, nauczył go siać i żąć, a także tego wszystkiego, co ma się stać z nim i z jego zasiewem³⁶. Adam usłyszał zatem błagalny krzyk Ewy na Zachodzie. Rzekł Adam do siebie³⁷: „To głos i płacz mego ciała! Wstanę i pójdę do niej, aby zobaczyć, czemu ona płacze. Może znowu ta Bestia³⁸ walczy z nią?” Adam wstał i poszedł za wołaniem Ewy. Gdy Ewa go ujrziała, rzekła do Adama: „Czy usłyszałeś głos mego wołania? Czy powiedziały ci to wiatry, którym mówiłam o tobie? Czy oznajmiły ci ciała niebieskie, które każdego dnia obiegają kraje Wschodu? Czy powiedziały ci ptaki niebieskie, czy zwierzęta ziemskie, które zaklinałam i wysyłałam do ciebie z wieścią?³⁹ Teraz więc błagaj twego Stwórcę, by mnie uwolnił od tych cierpień!”

Adam zapłakał i prosił Boga za nią. A oto zstąpili z nieba dwaj Aniołowie i dwie Moce⁴⁰. Podeszli do Ewy i stanęli przed nią.

21. Moce rzekły jej: „Ewo, błogosławiona jesteś dzięki Adamowi, wybrańcowi Bożemu⁴¹, gdyż jego modlitwy są potężne i przez niego pomoc od Boga dotarła do ciebie. Bez niego nie zdołała byś przeżyć tego porodu!”

Anioł⁴² rzekł Ewie: „Przygotuj się, a ja będę dla ciebie położnym”. Gdy zaś porodziła dziecko, barwa jego ciała podobna była do barwy gwiazd⁴³. W chwili, gdy dziecko upadło na ręce położnego, podskoczyło i zaczęło rączkami wyrywać trawę z ziemi wokół szalasu swej matki; a miejsce to stało się jałowe.

Anioł rzekł do niego: „Bóg jest tak dobry, że nie da ci wpaść w moje ręce. Ty bowiem jesteś Kain Bezbożny, który stanie się Niszczycielem dobra i [...] zwierzęcej i cudzołóstwa, goryczy a nie słodyczy⁴⁴. A potem Anioł rzekł do Adama: „Zostań przy Ewie, aby spełniła mój nakaz”.

[Ewa na Wschodzie. Abel i Set]

22(1)⁴⁵ Wówczas Adam wziął Ewę z dzieckiem i zabrał ich do krainy Wschodu⁴⁶. Był tam z nią, aż upłynęło osiemnaście lat i dwa miesiące⁴⁷. A ona

³⁶ Rozwinięcie tematu pokarmu i pokuty, por. łac. 22; gr. 29. O „prometejskich” tradycjach dotyczących Adama zob. Ginzberg V 105n; GenR 24, 7; *Śmierć Adama* 3; inaczej Jub 3, 35; po pokucie Adam otrzymuje objawienie przyszłości: TestAdam; *Grota Skarbów* 7.

³⁷ Dosł. „w sercu”.

³⁸ Szatan, por. rozdz. 37(10) - 39(12); łac. *serpens*.

³⁹ Tego szczegółu brak w modlitwie rozdz. 19; por. LAB 40, 3 i wyżej rozdz. 8.

⁴⁰ Łac.: 12 aniołów i dwie Moce (*virtutes*).

⁴¹ Łac. opuszcza ten tytuł.

⁴² Łac. „Michał”.

⁴³ Łac. „lucidus”; może aluzja do nazwy Kaina w rkp gr. διαφώτος, „przeźroczysty”.

⁴⁴ Wraca temat pokarmu; podobnie w przekładzie gruzińskim.

⁴⁵ Tutaj zaczyna się tekst grecki.

⁴⁶ Por. Rdz 3, 24; GenR 21, 9.

⁴⁷ Podobnie tekst gr.; w słowiańskim „18 lat”; w gruzińskim „8 lat i 2 miesiące”.

poczęła i porodziła syna Aphatha⁴⁸, którego położny nazwał imieniem Abel; mieszkali oni razem.

22(2) Ewa rzekła do Adama: „Panie mój, Adamie! Gdy spałam, ujrzałam w widzeniu nocnym, jak krew mojego syna Abla płynie w usta mego syna Kaina, jego brata; pije on bez litości krew jego! Abel prosił go, aby zostawił trochę, lecz on nie zostawił (nic) i nie słuchał go. Wypił jego krew do końca!”⁴⁹

Adam rzekł do Ewy: „Na pewno Kain zabije Abla. Chodź, rozdzielmy ich. Przygotujmy im osobne miejsca⁵⁰ i zostawmy ich tam. Nie dajmy Złemu miejsca wśród nas”⁵¹. I uczynili zgodnie z tym postanowieniem. Adam rzekł do nich: „Synowie moi, niech każdy z was uda się na własne miejsce!” Wstali więc i odeszli zgodnie z nakazem.

[**23**](3) Po tych wydarzeniach⁵² Bóg rzekł do archanioła Michała: „Idź, powiedz Adamowi: Nie rozpowiadaj znanej ci tajemnicy Kaina. Jest on bowiem synem gniewu i zabije swego brata Abla. Nie trap się jednak z tego powodu. Zamiast tamtego dam ci Seta, podobnego memu pierwszemu obrazowi⁵³. On dzięki Mnie zachowa wszystkie wspomnienia⁵⁴, a nie tylko to, co ty mu powiesz”. Bóg powiedział to Aniołowi, a ten poszedł i oznajmił Adamowi. Adam zaś zachował to dla siebie⁵⁵. On i Ewa pozostali strapieni.

24(4) Potem Ewa poczęła i porodziła Seta. Adam rzekł do Ewy gdy rozmawiali ze sobą: „Oto urodził się nam syn w miejsce Abla, którego zabił nam Kain”⁵⁶.

24(5) A potem miał on trzydziestu synów i tyleż córek⁵⁷. A liczba ich rosła⁵⁸.

[Spowiedź Adama]

30(5) Adam żył na ziemi dziewięćset trzydzieści lat⁵⁹. Potem zachorował śmiertelnie⁶⁰ i zawołał głośno: „Niech wszyscy moi synowie przyjdą i zgromadzą się przy mnie, abym ich ujrzał zanim umrę!” Wszyscy jego synowie

⁴⁸ Wg innych rkp *Zaphath* lub *Zaphathor*. Może to być zniekształcenie gr. przydomka Kaina: (ὁ)διόφοτος. Wersja gruzińska dodaje: „którego Moc Boża nazwała”.

⁴⁹ Tekst łac. jest krótszy; natomiast grecki i gruziński dodają: „i nie została w jego wnętrzu, lecz wypłynęła ustami”.

⁵⁰ Łac. pomija dalszy tekst aż do końca rozdziału 23(3).

⁵¹ Gr. „Wrogowi”. Słowa Adama zgadzają się częściowo z tekstem gr., a częściowo z łac.; rozdzielenie Kaina i Abla, por. Rdz 4, 2.

⁵² Albo: „słowach”.

⁵³ Czyli Adamowi, por. Rdz 5, 3. Tekst gr. opuszcza to zdanie.

⁵⁴ Set objawi wszystkie „wspomnienia”, otrzymane nie od Adama, lecz bezpośrednio od Boga. Set często w źródłach bizantyjskich i gnostyckich jest przedstawiany jako objawiciel; por. dalej 36(9) i [44](30).

⁵⁵ Dosł. „w sercu”.

⁵⁶ Por. Rdz 4, 24; Jub 4, 7.

⁵⁷ Por. Rdz 5, 4. *Księga Adama*: „30 synów”.

⁵⁸ Por. tekst łac. Stone (CSCO 430, 8) tłumaczy: „and they grew up”. Gr. ApMaryi dodaje tu sekcję 25-29, zapewne wtórną (Denis 6, n. 19).

⁵⁹ Por. Rdz 5, 5; Jub 4, 29; Józef Ant 1, 69 itd.

⁶⁰ Niektóre rkp opuszczają tę frazę, por. *Grota Skarbów* 9.

zgrupowali się przy nim ze wszystkich części świata. Gdy już wszyscy byli na miejscu, weszła Ewa⁶¹ i modliła się do Pana Boga.

31(6) Rzekł do Adama jego syn Set: „Ojcze mój, czy pamiętasz owoc rajski, który spożyłeś⁶² i zachorowałeś z tęsknoty? Jeśli tak, to powiedz mi, a ja pójdę przed Raj, posypię głowę prochem⁶³ i będę płakał. A może Bóg udzieli mi tego owocu, abym go przyniósł tobie i oddalił twój ból”⁶⁴.

Rzecz mu Adam: „Niestety, mój synu! Moja choroba i ból wiedzie ku śmierci”. Odpowie Set: „Przez kogo przyszedł na ciebie ten ból?”

32(7) Adam odparł: „Gdy Bóg nas stworzył, mnie i matkę twoją⁶⁵, dał nam przykazanie, abyśmy nie jedli z tego drzewa⁶⁶. Szatan zwiódł nas w godzinie, gdy aniołowie strzegący drzewa udali się na służbę Bożą⁶⁷. Wtedy to Szatan dał Ewie skosztować tego owocu. Ewa dała go spożyć mnie, który o niczym nie wiedziałem⁶⁸.

32 Albowiem, synu mój Secie, Bóg podzielił Raj pomiędzy mnie a twoją matkę Ewę, abyśmy go strzegli⁶⁹. Mnie powierzył część wschodnią i północną, a twej matce – zachodnią i południową⁷⁰.

33 Mieliśmy dwunastu⁷¹ aniołów, którzy krążyli wokół wraz z nami, aby strzec Raju aż do świtu⁷².

33(7) Każdego ranka jednak odchodzili oni na służbę Bożą. Otóż w tej właśnie porze, gdy odeszli oni do nieba, Szatan zwiódł twoją matkę i dał jej skosztować owocu. Szatan wiedział, że nie było przy niej ani mnie⁷³ ani aniołów⁷⁴, i właśnie wtedy dał jej skosztować. Następnie ona dała także i mnie.

34(8) Poznałem więc, gdy spożyłem już owoc, że Bóg rozgniewał się na nas⁷⁵. Bóg powiedział: „Ponieważ przekroczyliście moje przykazanie⁷⁶, sprowadzę siedemdziesiąt nieszczęść na wasze ciała, ból oczu i dzwonięcie w uszach⁷⁷ i wszelkie inne. Będą one przypomniane⁷⁸ wśród bolesnych udręk, jakie są zachowane pod strażą, aby Bóg mógł je zesłać w czasach ostatecznych”.

⁶¹ Lekcja „Ewa” może tu być wynikiem dittografii.

⁶² Por. Rdz 2, 16; 3, 2.

⁶³ Gr. „nawozem”.

⁶⁴ Łac. pomija tę frazę.

⁶⁵ Gr. dodaje: „przez którą umieram”. W tym rozdziale tekst arm. odbiega od innych wersji.

⁶⁶ Por. Rdz 2, 17; 3, 3. 11.

⁶⁷ Por. TestAbr B 4; ApPauli 8.

⁶⁸ Por. Rdz 3, 1-6.

⁶⁹ Por. Rdz 2, 15; PRE 12.

⁷⁰ Rkp A przedstawia „północną” i „południową”; zob. tekst łac. i EwBart. 4, 5.

⁷¹ Łac. „dwóch”.

⁷² Dosł. „do czasu światła”.

⁷³ Por. GenR 19, 2; ARN A 1.

⁷⁴ Por. *Stworzenie Adama* 44.

⁷⁵ Por. Rdz 3, 7. 10.

⁷⁶ Por. Rdz 3, 17.

⁷⁷ Taką lekcję trudnego tekstu arm. proponuje Stone, por. CSCO 430, 9.

⁷⁸ Zdanie to nie ma odpowiednika w łac. i gr.

[Set i Ewa w drodze do Raju]

35(9) Gdy Adam powiedział to swemu synowi Setowi, zawołał głośno: „Cóż mam czynić? Jestem w wielkiej udreće i cierpieniu!” Ewa z płaczem mówiła: „Adamie, panie mój! Daj mi część twego bólu, abym go mogła wziąć na siebie. Ja bowiem spowodowałam te bóle, które spadły na ciebie!”⁷⁹

36(9) Rzecz jej Adam: „Udaj się ze swym⁸⁰ synem Setem w kierunku Raju. Posypcie głowy popiołem i płaczcie wobec Boga. Może zmiłuje się Bóg nade mną i pośle swego anioła do Raju⁸¹, aby ten udał się na miejsce, gdzie rośnie drzewo oliwne płynące oliwą⁸², i udzieli mi jej nieco. Wtedy przyniesiesz mi, a ja namaszczę swe kości i będę uwolniony od bólu. I pouczę cię o tej drodze, której doświadczyliśmy niegdyś”⁸³.

37(10) Następnie Set z Ewą udali się w kierunku Raju. W drodze Ewa ujrzała, jak Bestia⁸⁴ napadła jej syna, Seta, i ukąsiła go. Ewa z płaczem powiedziała: „Oby już nadszedł dzień Sądu i wszystkie grzechy zostały na mnie pomazane! Niech mówią: Nasza matka nie usłuchała przykazania Pana Boga!” Ewa zgromiła Bestię mówiąc: „Czyż nie boisz się Bestio obrazu Bożego? Jakże śmiesz walczyć z obrazem Boga? Jak mogłaś rozewrzeć paszczę, obnażyć⁸⁵ kły i najeżyć sierść? Czyż nie pamiętasz okazanego wcześniej nieposłuszeństwa, że się ośmielasz otwierać paszczę przeciw Bożemu obrazowi?!”

38(11) Wtedy Bestia odparła głośno⁸⁶, mówiąc do Ewy: „Zaprawdę, nasze zuchwalstwo ma w tobie przyczynę, bo przykład wyszedł od ciebie! Jakże śmiałaś otworzyć usta, aby spożyć owoc, którego Bóg ci zakazał spożywać! Wówczas zmieniła się całkowicie nasza natura⁸⁷. Odtąd jesteś niezdolna oprzeć się temu, co ja mówię do ciebie. Teraz ja zacznę napominać ciebie!”

39(12) Na to Set zawołał do Bestii: „Zamknij paszczę, Szatanie⁸⁸, idź precz od obrazu Bożego!⁸⁹ Będzie on rozmawiał z Tym, którego Bóg przyśle, aby cię zgromił!”⁹⁰.

[Szatan] odparł Setowi: „Oto oddalam się od ciebie, obrazie Boży!” I Bestia uciekła od niego.

⁷⁹ Por. Rdz 3, 17-19.

⁸⁰ Łac. „moim”, gr. „naszym”.

⁸¹ Łac. *ad arborem misericordiae*.

⁸² Łac. *oleum vitae*, zob. 41(13). Por. 2Hen 8, 5; 22, 8-19; 4Ezd 2, 12.

⁸³ Ostatnie zdanie skażone; łac. je opuszcza.

⁸⁴ Łac. *serpens bestia*.

⁸⁵ Dosł. „okazać moc”.

⁸⁶ Łac. dodaje: *voce humana*.

⁸⁷ Łac. opuszcza to zdanie, które w gr. brzmi nieco inaczej, por. Sanh 38b.

⁸⁸ *Satanas* brak w łac., ale por. 37(10).

⁸⁹ Por. Rdz 5, 1-3.

⁹⁰ Tekst skażony; Stone (CSCO 430, 10) proponuje czytać: „The day will come on which...”, por. Rdz 3, 15.

40(13) Set z Ewą udali się w pobliże Raju. Płakali głośno i prosili Boga, aby im posłał na pomoc anioła⁹¹. Bóg zesłał im anioła Michała, który jest opiekunem dusz⁹². Ten zwrócił się do niego w te słowa:

41(13) „Secie, mężu Boży!⁹³ Na próżno prosisz o oliwę płynącą z drzewa – oliwę radości⁹⁴ – dla namaszczenia twego ojca Adama!

42(13) Teraz nie może to nastąpić⁹⁵. Ale kiedyś, gdy lata ostatecznie się wypełnią, przyjdzie Umiłowany, Chrystus, aby wskrzesić ciało Adama. Z powodu swych grzechów przyjdzie On⁹⁶ nad Jordan i zostanie w nim ochrzczony. A gdy wyjdzie z wody, przybędzie Michał i namaści nowego Adama oliwą radości. Potem to samo stanie się ze wszystkim co żyje⁹⁷ na ziemi; zmartwychwstanie ono, stając się godnym wejścia do Raju. Namaszcze je tą oliwą.

43(13) Teraz udaj się do twego ojca Adama, bo jego czas dopełni się za trzy dni⁹⁸. I będziesz oglądał⁹⁹ liczne znaki na niebie i na ziemi i na wszystkich ciałach niebieskich”.

43(14) Gdy anioł to powiedział¹⁰⁰, zniknął za drzewem rajskim.

[44](14) Wtedy Set i Ewa wrócili do szałasu, gdzie leżał chory Adam. Adam przypomniał o przestępstwie spożycia (owocu) z drzewa i rzekł do Ewy: „O, cóżeś uczyniła¹⁰¹, jakież cierpienie sprowadziłaś na nas i na nasze potomstwo! Teraz więc wyznaj naszym dzieciom, skąd się wziął grzech. Ja bowiem osłabłem i ustały me siły. Gdy pomrzemy, cierpienia mogą przyjść na ziemię. Wówczas wszystkie pokolenia¹⁰² pochodzące od nas będą cierpiały i przeklinały nas, mówiąc: Ojciec nasz i matka sprowadzili na nas te nieszczęścia!”¹⁰³.

[Spowiedź Ewy]

[44](15) Wówczas Ewa powiedziała z płaczem: „Zbliźcie się do mnie, a ja wam opowiem, w jaki sposób¹⁰⁴ dokonał się nasz grzech! Wtedy, gdy wasz ojciec strzegł powierzonego mu przez Boga¹⁰⁵ obszaru, ja również strzegłam mojego obszaru od strony południowej i zachodniej. Szatan¹⁰⁶ udał się na

⁹¹ Gr. dodaje: „i dał im olej zmiłowania”.

⁹² Łac EwNikod A 3(19): „nad ciałem człowieka”.

⁹³ Łac. rozdz. 41-42 zaczerpnięte są z EwNikod.

⁹⁴ EwNikod opuszcza tę wstawkę.

⁹⁵ Gr.: γενήσεται σοι.

⁹⁶ Chrystus, nowy Adam.

⁹⁷ Stone (CSCO 430, 11): „to all the wild beasts”; por. 4Ezd 6, 47.

⁹⁸ Łac. „sześć dni”. Symbolika trzech dni: ParalipJer 9, 13; Test Abr A 20 itd.

⁹⁹ Gr. dodaje: τὴν ἄνοδον αὐτῆς φοβερῶν.

¹⁰⁰ Brak w gr.

¹⁰¹ Tekst gr. krótszy, pomija myśl o grzechu dziedzicznym.

¹⁰² Albo: „ludy” (arm. zwrot *azg azgk'* jest odpowiednikiem biblijnego *dor dorim/dorot*).

¹⁰³ Por. 2Hen 30, 17n; *Śmierć Adama* 11-12.

¹⁰⁴ Por. 36(9); tekst armeński jest krótszy niż grecki; łac. urywa się do [44](30).

¹⁰⁵ Zamiast „Bóg”, tekst gr. czyta „diabeł”, por. *Antiquitates* I 4.

¹⁰⁶ Rdz 2, 15; por. wyżej rozdz. 32 i EwBart 4, 5.

obszar waszego ojca, gdzie były dzikie zwierzęta¹⁰⁷. Wezwał węża, mówiąc mu: Zbliż się do mnie! Bóg rozdzielił bowiem zwierzęta, dając je nam. Samce oddał waszemu ojcu, a samice oddał mnie. Żywiliśmy je zgodnie z tym, co każdemu z nas przypadło¹⁰⁸.

[44](16) Szatan rzekł do węża: Zbliż się do mnie, a ja ci oznajmię coś korzystnego dla ciebie! Wąż zbliżył się ku niemu, a Szatan mu rzekł: Słyszałem, że jesteś sprytniejszy niż wszystkie zwierzęta¹⁰⁹ i przybyłem by cię zobaczyć. Przekonałem się, że nie ma wśród zwierząt żadnego, które dorównywałoby ci inteligencją. Potrafisz nawet żywność rozdawać tak, jak Adam rozdaje ją wszystkim zwierzętom!¹¹⁰

A gdy zwierzęta odeszły, aby pokłonić się Adamowi, Szatan poszedł z nimi i rzekł do węża: Czemu kłaniasz się Adamowi każdego poranka? Przecież zaczęliście istnieć przed nim. Czemu więc, będąc starszym, kłaniasz się młodszemu? To raczej młodszy winien kłaniać się starszemu!¹¹¹ Czemu więc kłaniasz się Adamowi i pozwalasz mu się karmić, zamiast sam karmić się rajskim owocem? Chodź do mnie i słuchaj, co ci powiem: wypędźmy Adama z Raju!¹¹² Wtedy będziemy mogli wejść ponownie do Raju!¹¹³

Wąż zapytał: W jaki sposób? Jak zdołamy wypędzić go z Raju?¹¹⁴ Szatan rzekł do węża: Ty będziesz, dzięki twej postaci, narzędziem¹¹⁵ dla mnie, a ja będę przemawiał twoimi ustami. W ten sposób będziemy sobie wzajemnie pomagać!¹¹⁶

[44](17) Wówczas obydwaj przyszli do mnie i zaczęli krążyć wokół ogrodu rajskiego. Gdy aniołowie odchodzili na służbę Pańską, wówczas i Szatan przybrał postać anioła i zaczął wielbić Boga anielską modlitwą. Ja ukłękłam przy ogrodzeniu i słuchałam jego modłów. Spojrzawszy, ujrzałam w nim podobieństwo do anioła. Lecz gdy ponownie spojrzałam, już go nie ujrzałam. Wówczas odszedł on wezwać węża słowami: Przyjdź do mnie, abym mógł wstąpić w ciebie i przemawiać twymi ustami tyle, ile będę musiał powiedzieć! W tej chwili wąż stał się narzędziem dla niego. Zbliżył się ponownie do ogrodu rajskiego i zawołał: O, niewiasto, która jesteś ślepa w tym Raju rozkoszy! Zbliż się do mnie, a ja ci coś oznajmię!

Gdy podeszłam do niego, rzekł mi: Czy ty jesteś Ewa? Odparłam: Tak, jestem! A on rzecze ponownie: Co tu robisz? Odrzekłam mu: Bóg nakazał

¹⁰⁷ Gr.: τὰ ἀρσενικὰ θηρία; por. *Grota Skarbów* 6.

¹⁰⁸ Gr.: καὶ ἕκαστος ἡμῶν τὰ ἑαυτοῦ ἐτήρει.

¹⁰⁹ Por. Rdz 3, 1; *Grota Skarbów* 6; GenR 19; PRE 13.

¹¹⁰ Tekst gr. wydaje się tu skrócony.

¹¹¹ Por. rozdz. 14.

¹¹² Por. rozdz. 12-16.

¹¹³ Gr. opuszcza to zdanie.

¹¹⁴ Gr. dodaje: φοβοῦμαι μήποτε ὀργισθῆ μοι Κύριος.

¹¹⁵ Dosł. „lira”; podobnie w następnym rozdziale.

¹¹⁶ Gr.: „tak uda się nam go zwieść”; por. PRE 13 i rozdz. [44](17).

nam strzec¹¹⁷ Raju. Szatan odparł mi przez usta węża: To dobre zajęcie! Ale czy możecie jeść z drzew, które są w samym środku Raju? Odrzekłam: Tak, jemy ze wszystkich, z wyjątkiem tego jednego drzewa, które jest w samym środku Raju. Albowiem Bóg nam zakazał: Nie jedzcie z niego, bo jeśli zjecie, na pewno pomrzecie!¹¹⁸

[44](18) Wówczas wąż odparł: Na życie Pana! Bardzo zależy mi na was, bo jesteście jak zwierzęta¹¹⁹, ograniczeni przez Boga¹²⁰. Nie chcę jednak, abyście trwali w niewiedzy. Chodź, jedz z tego drzewa, a zobaczysz, jaką osiągniesz chwałę!

Rzekłam: Boję się umrzeć, według Bożej przestrogi! Wąż, wraz z szatanem, odparł mi: Na życie Pana, nie umrzesz! Lecz gdy spożyjesz, otworzą ci się oczy i będziesz jak Bóg znała¹²¹ dobro i zło! Bóg wie jednak, że staniecie się jak On, dlatego zwodzi was mówiąc: Nie jedzcie z niego!¹²² I rzekł: Popatrz na to drzewo i zobacz, jaki blask jest wokół drzewa! Gdy spojrzałam na drzewo, ujrzałam wokół niego wielki blask. Rzekłam mu: To drzewo jest piękne i podoba mi się¹²³. Nie mogę jednak pójść i zerwać owocu: boję się! Podejdź sam, jeśli się nie boisz, i przynieś mi owoc, abym zjadła! Tak się okaże, czy twoje słowa są prawdziwe, czy nie!¹²⁴ Wówczas wąż przywołał mnie do siebie i rzekł: Chodź, otwórz mi bramę, a ja wejdem i dam ci owoc!

[44](19) Gdy wszedł¹²⁵, przebył kawałek drogi w Raju i zatrzymał się. Rzekłam: Czemu się zatrzymałeś? Odparł mi: Gdy dam ci zjeść, a twe oczy się otworzą i staniesz się jak Bóg, może wtedy zechcesz oszukać Adama i nie dasz mu jeść owocu, a on będzie wobec ciebie jak zwierzę?¹²⁶ Jeśli więc chcesz, przysięgnij mi wiernie, że dasz i jemu zjeść. Nie oszukasz swego męża Adama!

Rzekłam do niego: Nie znam żadnej przysięgi, którą mogłabym ci złożyć. Ale powiem ci, jak umiem. Na rośliny Raju, na Cheruby i Serafy i [na] Ojca, który zasiada w niebiosach i zstępuje do Raju: gdy już skosztuję i poznam wszystko¹²⁷, nie zatrzymam tego, lecz przekażę memu mężowi Adamowi, aby i on skosztował!

Zwiąawszy mnie przysięgą, [Szatan] zaprowadził mnie do drzewa i wspiał się na nie. Wsączył podstęp w jego owoc¹²⁸, to jest pragnienie grzechów,

¹¹⁷ Por. Rdz 2, 15. Gr. dodaje: „i jeść”.

¹¹⁸ Por. Rdz 2, 17; 3, 1-3; Jub 3, 18.

¹¹⁹ Por. Ps 49, 20; 4Ezd 7, 65-66; PRE 19.

¹²⁰ Gr. pomija tę frazę.

¹²¹ Gr.: „będziecie znali”.

¹²² Por. Rdz 2, 17; 3, 4-5; Jub 3, 19.

¹²³ Por. Rdz 2, 9; 3, 6; Jub 3, 20.

¹²⁴ Tekst gr. krótszy; por. ARN A 1; PRE 13.

¹²⁵ Szatan (Sammael) nie może sam wejść do Raju: *Stworzenie Adama* 44; ARN A (Apendyks B).

¹²⁶ Gr. opuszcza to zdanie.

¹²⁷ Gr. opuszcza tę frazę.

¹²⁸ Por. *Aboda Zara* 22b.

nierządu, cudzołóstwa, chciwości. Zniżył¹²⁹ gałęzie drzewa ku ziemi. Wtedy wzięłam nieco owocu i zjadłam¹³⁰.

[44](20) W tej samej chwili poznałam swymi oczyma, że jestem obnażona z chwały¹³¹, jaką byłam okryta. Wtedy zaczęłam płakać i rzekłam: Cóżes mi uczynił? Ale nie byłam już zahartowana w walce, jaką wszczął przeciwko mnie Nieprzyjaciel. Poznałam więc, że chce mnie on sprowadzić w otchłań Piekła!¹³²

Gdy Szatan to uczynił, zszedł z drzewa i ukrył się¹³³ w Raju. Szukałam w mojej części Raju liści z drzew, by okryć moją nagość, ale nie znalazłam na żadnym z drzew. Teżbowiemchwiliwszystkie drzewa Raju straciły liście, z wyjątkiem drzewa figowego. Wzięłam (więc jego liście) i okryłam swą nagość¹³⁴. Stałam¹³⁵ pod drzewem, z którego (owocu) zjadłam. Synu mój Secie, byłam przerażona z powodu złożenia przysięgi, że dam spożyć również memu mężowi Adamowi.

[44](21) Zawołałam głośno do Adama: Chodź do mnie, a ja ci wskażę drogę!¹³⁶ Gdy Adam przyszedł do mnie w swej wielkiej chwale, dałam mu spożyć owoc. I uczyniłam go podobnym do siebie!¹³⁷ Potem on także poszedł i zerwał liście figowe, aby okryć swoją nagość¹³⁸.

[44](22) Następnie usłyszeliśmy głos anioła Gabriela¹³⁹. Grał on na trąbie i napominał wszystkich aniołów, mówiąc im: To mówi Pan. Przyjdźcie do Mnie, bo chcę zstąpić z wami do Raju, abyście usłyszeli wyrok, jaki wydam na Adama!

Słyszając głos trąby anielskiej poznaliśmy, że Bóg zamierza zstąpić, aby nas osądzić¹⁴⁰. Zasiadł na rydwanie z cherubów, a wielbili Go aniołowie. Pełni bojaźni ukryliśmy się¹⁴¹. Gdy Bóg zstąpił do Raju, zakwitły wszystkie rajskie rośliny. A On zasiadł na swym tronie przy drzewie życia.

[44](23) Bóg wezwał Adama mówiąc: Adamie, gdzie jesteś?¹⁴² Myślisz, że się zdołasz ukryć i mówisz sobie: On mnie nie dostrzeże! Czyż może budowla ukryć się przed swoim Budowniczym, że ty się skryłeś za drzewem oliwnym?¹⁴³ Adam odrzekł: Nie, Panie! Nie dlatego się ukryłem, iżbym uważał, że

¹²⁹ Gr. czyta: „zniżyłam”, ale por. GenR 19, 3; ARN A 1.

¹³⁰ Por. Rdz 3, 6; Jub 3, 20.

¹³¹ Gr.: τῆς δικαιοσύνης. Adam i Ewa przyodziani chwałą, por. A. Kowalski, *Adam i Ewa jako dzieci w egzegezie syryjskiej*, RTK 30 (1983) z. 1, 117-122.

¹³² Tekst gr. odmienny.

¹³³ Gr.: „stał się niewidzialny” (ἄφαντος ἐγένετο).

¹³⁴ Por. Rdz 3, 7; Jub 3, 21; *Antiquitates* I 44.

¹³⁵ Gr. ἐστίν zamiast ἔσταν. Drzewo figowe: GenR 15, 7; *Grota Skarbów* 6.

¹³⁶ Albo: „naukę”, jak w rozdz. 36(9); gr.: μέγα μυστήριον.

¹³⁷ Tekst gr. jest tu dłuższy.

¹³⁸ Por. Rdz 3, 7; Jub 3, 22; Ant. I, 44; PRE 13. Tekst gr. odmienny.

¹³⁹ Gr. Michała archanioła.

¹⁴⁰ Por. 1Tes 4, 16; PRE 14.

¹⁴¹ Por. Rdz 3, 8; Ant. I, 45.

¹⁴² Por. Rdz 3, 9; Ant. I, 44-49.

¹⁴³ Gr. pomija to zdanie.

mnie nie znajdziesz. Ale przeląknęłam się, bo jestem nagi i wstydzę się!¹⁴⁴ Bóg rzekł do niego: Kto ci powiedział, że jesteś nagi? Czy nie przekroczyłeś mego przykazania, które kazałem ci zachować?¹⁴⁵

Wtedy Adam wspomniął na słowo, które Bóg wyrzekł do niego, aby je wypełnił i zachował¹⁴⁶. Adam rzekł: Niewiasta, którą [mi] dałeś, zwiódła mnie i zjadłem!¹⁴⁷ Zwracając się do mnie, (Bóg) rzekł: Dlaczego to uczyniłaś? Wspomniałam na słowa węża i rzekłam: Wąż mnie zwiódł!¹⁴⁸

[44](24) Wtedy Bóg rzekł do Adama: Ponieważ posłuchałeś głosu swej żony i przekroczyłeś moje przykazanie, bądź przeklęty na tej ziemi! Będziesz na niej cierpieć, a ona nie wynagrodzi ci twego wysiłku¹⁴⁹; ciernie i osty będzie ci ona rodziła!¹⁵⁰ W pocie czoła będziesz jadł swój chleb¹⁵¹ i nie będziesz miał wytchnienia. Będziesz cierpieć głód i nie¹⁵² zaspokoisz go. Będziesz udreńczony goryczą, choć miałeś spożywać słodocze¹⁵³. Będziesz nękany upałem i dreńczony zimnem. Będziesz ubożał zamiast stać się wielkim. Będziesz coraz słabszy zamiast być silniejszym. Zwierzęta, nad którymi panowałeś, zwrócą się przeciwko tobie, ponieważ przekroczyłeś moje przykazanie, a nie zachowałeś [go].

[44](25) Bóg zwrócił się do mnie, mówiąc: Ponieważ posłuchałaś węża i przekroczyłaś moje przykazanie, będziesz cierpieć bóle i męki. Będziesz rodziła wiele dzieci, a w czasie rodzenia twoje życie będzie ustawać. W wielkich mękach i bólach będziesz sobie obiecywała: jeśli przetrwam te męki, już nigdy nie zbliżę się do męża¹⁵⁴. A gdy miną twe męki, zaraz wrócisz do ziemi. I własne usta cię potępiają, gdyż przyrzekałaś sobie w wielkim bólu: nigdy nie wrócę do ziemi – a potem wracałaś do tego samego. W bólu będziesz rodziła dzieci i z obrzydzeniem będziesz wracała do męża, a on będzie panował nad tobą!¹⁵⁵

[44](26) Gdy Pan powiedział mi to wszystko, zwrócił się z wielkim gniewem do węża: Ponieważ to uczyniłeś i stałeś się narzędziem¹⁵⁶, aby zwieść tych, co byli słabi duchem¹⁵⁷, bądź przeklęty bardziej niż wszystkie zwierzęta!¹⁵⁸ Będziesz pozbawiony wszelkiego pokarmu, który dotąd spożywałeś. Proch będzie twoim pokarmem, a ty będziesz pełzał na piersi i brzuchu! Będziesz po-

¹⁴⁴ Por. Rdz 3, 10.

¹⁴⁵ Por. Rdz 3, 11.

¹⁴⁶ Por. Rdz 2, 16. Gr. odnosi te słowa do Ewy.

¹⁴⁷ Por. Rdz 3, 12.

¹⁴⁸ Por. Rdz 3, 13.

¹⁴⁹ Por. Rdz 3, 17.

¹⁵⁰ Por. Rdz 3, 18.

¹⁵¹ Por. Rdz 3, 19; Jub 3, 25.

¹⁵² Popr. wg tekstu gr.; w arm. brak przeczenia.

¹⁵³ Tekst gr. jest krótszy.

¹⁵⁴ W gr. odpowiednikiem jest „grzech ciała”; por. Rdz 3, 16c.

¹⁵⁵ Por. Rdz 3, 16. Tekst gr. nieco odmienny.

¹⁵⁶ Dośł. „lira”.

¹⁵⁷ Dośł. imiesłów „słabego serca”.

¹⁵⁸ Por. Rdz 3, 14.

zbawiony nóg i rąk, a uszy two będą głuche¹⁵⁹. Podobieństwo krzyża sprowadzi mego Syna na ziemię z powodu tego, którego zwiodłeś. Bądź kalekim i pokreconym z powodu złości twego serca. Wprowadziłem nieprzyjaźń pomiędzy ciebie a potomstwo Adama. Będiesz leżał w oczekiwaniu na jego piętę, a on będzie czekał na twą głowę¹⁶⁰, aż nadejdzie dzień twego potępienia!

[44](27) Gdy Bóg to powiedział, nakazał aniołom wypędzić nas z raj. Adam prosił aniołów: Pozwólcie mi unżyć się, abym mógł w ten sposób przebłagać Boga za moje winy! Może przyjmie On moją pokutę i nie wypędzi (mnie) z Raju. Aniołowie pozwolili mu na to przed wygnaniem [go] z Raju. Adam rzekł: Zmiłuj się nade mną Panie Boże, bo zgrzeszyłem przeciwko Tobie!¹⁶¹ Wtedy Bóg rzekł [do aniołów]: Nie pozwólcie mu zostać, lecz wygnajcie [go] z Raju! Czyż grzechy mogą się stać moimi? Czyż na darmo wydałem wyrok? Aniołowie oddali pokłon Bogu, mówiąc: Sprawiedliwy jesteś, Panie, i sądy Twoje są słuszne!¹⁶²

[44](28) Adam ponownie przemówił do Boga: Panie mój, błagam Cię, pozwól mi spożyć [owoc] z drzewa życia, zanim będę musiał opuścić Raj! Bóg odrzekł Adamowi: Nie możesz go otrzymać za życia, gdyż nakazałem Serafom strzec go swą bronią przed tobą¹⁶³, abyś nie spożył z niego i nie stał się nieśmiertelnym, mówiąc: Oto nie umrę! Tak okazałbyś się chępliwym z tego powodu¹⁶⁴ i zwycięski w walce, jaką Nieprzyjaciel wszczął przeciwko tobie. Gdy jednak opuścisz Raj, strzeż się oszczerstwa, nierządu, cudzołóstwa, wróżbiarstwa, pogoni za pieniądzem, chciwości i wszelkiego grzechu. Wtedy powstaniesz ze śmierci w przyszłym zmartwychwstaniu¹⁶⁵. Wówczas udzieli ci [owocu] z drzewa życia i będziesz nieśmiertelny na wieki¹⁶⁶.

[44](29) Po tych słowach Bóg kazał nas wygnąć z raj. Adam ponownie zaczął błagać wobec aniołów¹⁶⁷; aniołowie zaś rzekli mu: Co chcesz, abyśmy dla ciebie uczynili? Adam rzekł im w odpowiedzi: Proszę was, abym stał się tak mały, iżbym mógł zabrać ze sobą pachnące kadzidła rajskie. Wówczas, gdy stąd odejdę, będę składał Bogu ofiary kadzielne i dary, a może Bóg zechce nas wysłuchać¹⁶⁸. Aniołowie pozwolili mu na to, a on wziął ze sobą pachnące kadzidła, irysy i balsam¹⁶⁹. Zabraliśmy je i odeszliśmy z Raju do tej krainy.

¹⁵⁹ Tekst gr. krótszy; por. *Antiquitates* I 50nn; ApokAbr 23; TgJer. Do Rdz 3, 14; GenR 19, 1; 20, 5; PRE 13n; *Grota Skarbów* 7 itd.

¹⁶⁰ Por. Rdz 3, 24 i 4, 7. Tekst gr. opuszcza tę frazę.

¹⁶¹ Por. Ps 51, 3. 6; zob. wyż. rozdz. 4. 18. 21.

¹⁶² Por. Ap 19, 2.

¹⁶³ Por. Rdz 3, 24. Tekst gr. trzyma się ściśle opowiadania biblijnego.

¹⁶⁴ Tekst gr. opuszcza tę frazę.

¹⁶⁵ Por. Rdz 42, 13; GenR 20, 10; Ber 5a.

¹⁶⁶ Por. Rdz 3, 22.

¹⁶⁷ Por. wyż. [44](27).

¹⁶⁸ Gr. dodaje jedno zdanie.

¹⁶⁹ Nieznane słowa armeńskie tłumaczę wg propozycji N. Boghariana (*Grand Catalogue of*

[44](30) Oto, Synu mój Secie¹⁷⁰, ukazałam ci, w jaki sposób dopuściliśmy się grzechu. Ty jednak staraj się czynić dobro. Nie lekceważ¹⁷¹ Bożego przykazania i nie odrzucaj Jego łaski! Oto ukażę ci wszelki rodzaj odpłaty, zarówno dobrej jak i złej”.

[Śmierć Adama]

45(31) Ewa opowiedziała to wszystko w czasie, gdy Adam był chory, a oni stali wokół niego. Został mu bowiem tylko jeden dzień życia, a dusza już opuszczała ciało Adama. I znowu rzekła Ewa do Adama: „Dlaczego ty umierasz, a ja zostaję przy życiu? Powiedz mi, co mogę uczynić dla ciebie? Jak długo mam pozostać na ziemi po twojej śmierci?”

Adam jej odparł: „Nie zajmuj się rzeczami ziemskimi. Zważ, iż oboje mamy umrzeć jako para. Oni pochowają cię tam, gdzie ja będę [złożony]. Ale gdy umrę, nie próbujcie zabrać mnie stamtąd, dopóki Bóg¹⁷² wam nie powie o mnie. Bóg nie zapomni mnie bowiem, lecz odszuka naczynie, które uczynił dla siebie¹⁷³. Teraz wstań i módl się do Boga, zanim oddam w Jego ręce duszę, którą mi dał. Nie wiem bowiem, w jaki sposób ostaniemy się¹⁷⁴ wobec Ojca wszystkich, i czy będzie On dla nas surowy czy łaskawy”.

46(32) Ewa wstała i modliła się do Boga w słowach: „Zgrzeszyłam przeciwko wybranym Twym aniołom! Zgrzeszyłam przeciwko cherubom¹⁷⁵, zgrzeszyłam przeciwko serafom! Zgrzeszyłam wobec Ciebie, Panie! Proszę więc [was] wszystkich, których stworzył Bóg w niebie i na ziemi, wstawiajcie się za mną u Ojca w niebie!¹⁷⁶ Gdy Ewa modliła się na kolanach, oto archanioł Michał¹⁷⁷ przyszedł do niej, stanął nad nią i rzekł: „Podnieś się Ewo od twej pokuty! Oto dusza twego męża Adama opuściła ciało!”

47(38) Ewa¹⁷⁸ powstała, a wszyscy aniołowie otoczyli ją, każdy według swej rangi¹⁷⁹. Niektórzy z nich trzymali w rękach kadzielnice, inni trzymali trąby, a inni nieśli błogosławieństwa¹⁸⁰. A oto Pan Zastępów na rydwanie z cherubów¹⁸¹

St. James Manuscripts, Jerusalem 1969); por. Pnp 4, 13-14; gr. dodaje: καὶ λοιπὰ σπέρματα εἰς διαθοφὴν αὐτοῦ; por. Jub 3, 27.

¹⁷⁰ Gr.: τεκνία μου; zob. [23](3); 36(9).

¹⁷¹ Gr. pomija to i następne zdanie.

¹⁷² Gr.: ἄγγελος Κυρίου.

¹⁷³ Por. GenR 20, 8.

¹⁷⁴ Tekst niejasny; gr.: ἀπαντήσωμεν.

¹⁷⁵ W gr. modlitwa jest dłuższa.

¹⁷⁶ Ostatniego zdania brak w gr.

¹⁷⁷ Gr. opuszcza imię i czyta: „anioł ludzkości”.

¹⁷⁸ Tekst gr. dłuższy, zawiera zmieszane dwie tradycje, gdyż nie rozróżnia między duszą a ciałem Adama.

¹⁷⁹ Wg tekstu gr. aniołowie stoją przed Bogiem; por. 1Kor 15, 23.

¹⁸⁰ Gr. opuszcza to zdanie; por. Ap 8, 3. 6 i in.

¹⁸¹ Por. Ps 18, 10 („lećąc cwałował na cherubie, a skrzydła wiatru Go niosły”); PRE 4.

prowadzonym przez cztery wiatry. Cheruby służyły tym wiatrom, a aniołowie kroczyli przed nimi.

Bóg zstąpił na ziemię w miejscu, gdzie leżało ciało Adama. Wszyscy aniołowie śpiewali przed Nim swe hymny. Bóg przybył do Raju, a wszystkie rośliny skłoniły się. A wszyscy ludzie, którzy byli przy Adamie, posnęli. Tylko Set Cnotliwy czuwał, zgodnie z przestrogą Boga.

[47](39) Bóg zbliżył się do ciała Adama, które leżało martwe. Bóg¹⁸² w wielkim bólu przemówił łagodnie: „Adamie, czemuś to uczynił? Gdybyś zachował moje przykazanie, wówczas nie cieszyliby się nad tobą ci, którzy cię ściągnęli w to miejsce. Ale Ja zamienię ich radość w smutek, i Ja zamienię twój smutek w radość¹⁸³. Uczynię cię początkiem radości i posadzę cię na tronie tego, który cię zwiódł, a jego wygnam na miejsce ciemności i śmierci”¹⁸⁴.

48(40) Następnie Bóg rzekł do Michała: „Idź do Raju trzeciego Nieba¹⁸⁵ i przynieś mi trzy lniane szaty!” Gdy ten je przyniósł, Bóg rzekł do Michała, do Owela¹⁸⁶ i do Gabriela: „Weźcie te lniane szaty i okryjcie ciało Adama. Przynieście też pachnącego olejku”. Oni przynieśli i rozlali go wokół niego, i owinęli go w te szaty. A gdy skończyli wszystko, Bóg nakazał im przynieść ciało Abla. Oni przynieśli jeszcze (inne) szaty i owinęli go. Pozostawał bowiem (bez pogrzebu) od dnia, gdy Kain Bezbożny¹⁸⁷ zabił go i chciał go ukryć, lecz mu się to nie udało. Gdy bowiem ciało jego [Abla] było już w prochu, odezwał się głos z nieba¹⁸⁸ mówiąc: „Nie wolno go kryć w ziemi, zanim nie powróci do ziemi pierwsze stworzenie, które z niej zostało wzięte!”

Złożony został zatem w tej samej grocie¹⁸⁹, w której spoczywał aż do śmierci Adama. Teraz przynieśli go i postąpili z nim tak, jak z jego ojcem Adamem. Gdy już obydwaj byli ubrani, Bóg nakazał zabrać ich do krainy rajskiej i złożyć na miejscu, z którego niegdyś wziął proch dla stworzenia Adama. Bóg nakazał pochować ich na tym samym miejscu i przynieść pachnących kadzideł dla spalania w ogniu¹⁹⁰. Nakazał też na proch rozlać olejek i rozsypać wonności¹⁹¹.

¹⁸² Gr.: ó Σήθ.

¹⁸³ Por. Ps 30, 12.

¹⁸⁴ Por. Iz 14, 13; Jr 31, 13 i in. Tekst gr. jest dłuższy.

¹⁸⁵ Por. 2Kor 12, 2.

¹⁸⁶ Inne warianty tego imienia: Owiel, Jowel (por. Jaowl w ApokAbr). Tekst gr. czyta: „Michał, Gabriel, Uriel i Rafał”.

¹⁸⁷ Gr. dodaje: ó ἀδελφός αὐτοῦ.

¹⁸⁸ Por. Mt 3, 17 i in. (*bat qol*).

¹⁸⁹ Dośł. „skale”, jak w gr.

¹⁹⁰ Arm. *hurik* może być skrótem od *hur arki*, „spalić w ogniu”; N. Bogharian proponuje lekcję: *hirik* („irys”).

¹⁹¹ Por. *Grota Skarbów* 9.

Potem wzięli oni obydwaj ciała i złożyli je na miejscu, które On dla nich wyznaczył¹⁹². Następnie zakopali¹⁹³ i postawili nad nimi pomnik.

[48](41) Bóg przemówił do ciała Adama poprzez proch: „Adamie, Adamie!” Ciało Adama odrzekło do prochu: „Odpowiedz – oto [jestem], Panie!” Pan rzekł do niego: „Oto, jak ci zapowiedziałem, Adamie, jesteś prochem i wrócisz do prochu¹⁹⁴, ale Ja cię wskrzeszę¹⁹⁵ w zmartwychwstaniu, które ci obiecałem!”

48(42) Powiedziawszy to, wziął Bóg potrójną pieczęć¹⁹⁶ i opieczętował grób Adama ze słowami: „Niech nikt ich nie dotyka w tych dniach, aż ciała ich¹⁹⁷ ponownie powstaną!” Potem Pan wstąpił do nieba, a z Nim aniołowie, serafy z wozem ognistym, każde na swoje miejsce.

[Śmierć Ewy]

49(42) Nadszedł czas śmierci Ewy. Zaczęła ona płakać i próbowała dowiedzieć się o nieznanym jej miejscu pochowania Adama. Wówczas bowiem, gdy Bóg przybył po śmierci Adama, wszystkie rośliny rajske pokłoniły się, a wszystko, co było na ziemi, posnęło w duchu świętym¹⁹⁸ aż ubrano Adama. I nikt na ziemi nie wiedział [o tym], z wyjątkiem Seta.

Ewa zaczęła więc wołać, prosząc Boga, aby zabrano ją na miejsce, gdzie był pochowany Adam. Na koniec swej modlitwy rzekła: „Boże mój, Boże cudów, nie oddzielaj mnie od miejsca [pochówku] Adama, lecz rozkaż pochować mnie w jego grobie. Jak w Raju byliśmy razem, nie oddzieleni od siebie, tak niech będzie i po śmierci. Pozwól, abym została pochowana w tym samym miejscu, gdzie złożono Adama!”¹⁹⁹ Gdy to wyrzekła, jej dusza została zabrana.

51(43) Archanioł Michał przybył pouczyć Seta, jak ma ją ubrać. A [potem] trzech aniołowie przybyli, zabrali ciało Ewy i złożyli je tam, gdzie były już ciała Adama i Abla. Wreszcie Michał rzekł do Seta: „Tak będą ubierać każdą istotę ludzką po śmierci, aż do ostatniego dnia, na zmartwychwstanie”. Gdy anioł to powiedział do Seta, odszedł do nieba, wielbiąc Ojca i Syna i Ducha Świętego teraz i na wieki.

z języka armeńskiego przełożył,
wstępem i komentarzem opatrzył
ks. Antoni Tronina, KUL

¹⁹² O pogrzebie Adama por. Ginzberg, *Legends* V 125n; Jub 4, 29; 2Hen 36.

¹⁹³ Arm. *f'ochecin*, „zamienili”, poprawiamy na: *f'orecin*.

¹⁹⁴ Por. Rdz 3, 19.

¹⁹⁵ Formuła liturgiczna; tekst gr. dodaje: *μετὰ παντός ἀνθρώπου τοῦ ἐκ σπέρματός σου*; por. GenR 20, 8.

¹⁹⁶ Por. Szab 55a.

¹⁹⁷ Gr.: ἡ πλεῦρα αὐτοῦ.

¹⁹⁸ Albo: „od tchnienia (Jego) świętości”, por. A. Tronina, „*Duch święty*” w *przedchrześcijańskiej literaturze judaistycznej*, w: *Duch Święty – Duch Boży*, red. L. Stachowiak – R. Rubinkiewicz, Lublin 1985, 49-58.

¹⁹⁹ Por. *Śmierć Adama* 78.